

ELS AMAZICS AVUI, LA CULTURA BERBER

Tassadit Yacine, Maria-Àngels Roque, Mansour Ghaki, Mohamed Chafik, et al.

ÍNDIX

Pròleg de Senén FLORENSA.....	7
Introducció. Els amazics, entre la resistència i la hibridació cultural, de Maria-Àngels ROQUE.....	9
I. Aspectes històrics i antropològics	
— Els berbers i la seva contribució a la construcció de les cultures mediterrànies, de Mohammed CHAFIK.....	15
— Els berbers en l'antiguitat: historiografia i pressupostos ideològics, de Mansour GHAKI	31
— Els amazics i els seus drets, ahir i avui, Mimoun CHARQI	37
— El sagrat i l'Estat als <i>igdaln</i> del Sàhara, transferència d'un model preislàmic de santedat i de poder, Mustapha NAÏMI	41
— Com es pot traduir l'Alcorà a l'amazic? Itinerari d'una temptativa, de Juhadi LAHOSSINE.....	47
— L'origen libicoberber de les poblacions preeuropees de les illes Canàries, d'Antonio TEJERA GASPÀR	51
— L'aportació italiana als estudis sobre els berbers i noves perspectives de recerca, d'Anna Maria DI TOLLA	59
— Antropologia i patrimoni amazic al Marroc, d'Ali AMAHAN	65
II. Llengua i escriptura	
— Sense acadèmia, sense Estat i sense mitjans de comunicació: l'escriptura viva dels tuaregs, d'Hélène CLAUDOT-HAWAD.....	75
— Escripura i adquisició cultural en l'àmbit amazic al Marroc, d'El Khatir ABOULKACEM-AFULAY	81
— L'Institut Reial de la Cultura Amaziga, una institució dedicada a la promoció de l'amazic al Marroc, d'Ahmed BOUKOUS	87
— A propòsit de l'ensenyament de la llengua i la cultura amazigues, de Moha ENNAJI.....	89

— Els amazics i l'escola marroquina, de Rachid RAHA	95
— Dones i llengua amaziga al Marroc, de Fatima SADIOI	99
— L'avenç de la reivindicació amaziga: quinze anys d'experiència oficial en la recuperació de l'amaziguitat a Algèria, de Mohand OULHADJ LACEB	103
— Avenços i perspectives en l'estandardització de la llengua amaziga, de Carles CASTELLANOS.....	117
— El tamazight dins l'àmbit audiovisual marroquí, d'Amina IBNOU-CHEIKH	121
— Per què cal escriure en tamazight avui?, de Salem ZENIA	125
— La situació de la llengua amaziga i els seus usuaris a Holanda, de Jan JAAP DE RUITER.....	131

III. Participació i representació

— La societat civil i la reivindicació amaziga, de Maria-Àngels ROQUE	141
— L'amaziguitat i la política a l'espai mediterrani, d'Ouzine AHERDAN MAHJOUBI.....	147
— A propòsit de les reivindicacions democràtiques i culturals a Algèria i al Marroc: l'aventura amaziga, de Tassadit YACINE.....	153
— Una visió general de l'evolució del moviment amazic al Marroc, de Mounir KEJJI	161
— Evolució de l'activisme berber dins del moviment associatiu a Algèria, de Djamil AÏSSANI	167
— L'autonomia regional: una solució per a la Cabília, de Ferhat MEHENNI.....	175
— El moviment ciutadà dels Aarchs: una estructura ancestral modernitzada al servei de la democràcia i la ciutadania, de Belaid ABRIKA	183
— L'amaziguitat, alternativa política per a un projecte de societat que dugui a la modernitat, de B. N. Hammou AZDAY	195
— L'alternativa berber al Magrib. El cas del Marroc: la cultura com a coartada, de David Manuel ALVARADO ROALES.....	201
— Els valors del moviment amazic (llengua, cultura, identitat i forma de l'Estat) i el paper de les xarxes amazigues al Marroc, d'Ahmed AREHMOUCH.....	207
— El repte de la construcció social en una ciutat de frontera hispano-marroquina: l'estat de la qüestió amaziga a Melilla (1985-2005), de Vicente MOGA ROMERO.....	213
— Identitat, integració i ciutadania. Els amazics a Europa: el cas de Catalunya, de Mohand TILMATINE.....	225
— De l'amaziguitat al Congrés Mundial Amazic, de Belkacem LOUNES	231

EVOLUCIÓ DE L'ACTIVISME BERBER DINS DEL MOVIMENT ASSOCIATIU A ALGÈRIA

DJAMIL AÏSSANI,
Associació Gehimab,
Laboratori LAMOS, Universitat de Bejaia (Algèria)

Introducció

L'objectiu d'aquest treball és analitzar l'actuació del moviment associatiu algerià en favor de la promoció de la cultura i de l'ensenyament de la llengua berber a partir que les lleis d'Algèria van possibilitar una certa obertura cap al final dels anys vuitanta (especialment, en permetre que els esmentats aspectes figurin oficialment en els textos legals). No es tracta de recordar la història de la reivindicació de la qüestió berber pels diferents col·lectius i tendències no reconeguts oficialment des de l'època del Moviment Nacional, als anys vint, fins a la instauració del bipartidisme el 1989 (sobre això, vegeu [7] i [8] a la bibliografia). El que farem serà començar per un breu recordatori sobre la història i l'evolució del moviment associatiu a Algèria [1]. Tot seguit abordarem la presència berber en el si del moviment, i finalment presentarem en concret la implicació de les associacions rurals tot detallant l'actuació de l'Associació Tara (Arrels) d'Illilten, a la Gran Cabília.

Ressenya històrica del moviment associatiu a Algèria

La noció d'associació l'entendem en el sentit del seu significat actual a Algèria. L'article 2 de la Llei 90-31 especifica que "l'associació és una convenció regida per les lleis en vigor en què persones físiques o legals s'agrupen sobre una base contractual i amb objectius no lucratius. Amb aquesta finalitat posen en comú, per un període de temps determinat o indeterminat, els seus coneixements i els mitjans de què disposen per a la promoció d'activitats sobretot de caire professional, social, científic, religiós, educatiu, cultural o esportiu". Val la pena recordar que el terme *associació* prové del mot llatí *socius*, que significa company (*amdukal*) [1].

La creació de les primeres associacions a Algèria es remunta al començament del segle xx. Crec que hi ha dos esdeveniments clau per explicar-ne l'origen. El primer, la reestructuració de l'esfera cultural algeriana iniciada a la dècada de 1880 després de la promulgació de la famosa llei francesa d'associacions de 1901. Els intel·lectuals de l'època, tant arabòfons com francòfons, van impulsar la creació d'una nova xarxa de socialització

cultural, el nucli de la qual estaria constituït pels cercles culturals (els *nawadi*). El 1902 es funda Rachidiya a Alger, i el 1907 es crea el cercle Salah Bey a Constantina. El moviment s'estén ràpidament per Algèria (Amicale des Sciences Modernes a Khenchela, Cercle des Jeunes Algeriens a Tlemcen, Societat al Akhouya a Mascara, Toufikiya a Alger, Saddikiya, Cercle du Progrès a Annaba, etc.) i fins i tot desborda el marc urbà per implantar-se al món rural: és el cas de la Union a Tighenif i el Progrès Saharidjien a Djemaa Saharidj. Tots aquests cercles estan moguts per noves preocupacions tant socials com culturals, religioses i polítiques.

Al voltant dels cercles culturals i dels cafès sorgeix una vida associativa relativament important. Les primeres associacions són bàsicament organismes de caràcter corporatiu que es dediquen a la defensa i a l'expressió dels segments implicats, i no pretenen englobar tota la societat.

Sembla que l'autèntica expansió del moviment associatiu algerià data dels anys vint. Després de la Primera Guerra Mundial, el moviment, aprofitant les possibilitats de la llei de 1901, s'esforçarà a posar en evidència l'especificitat de la cultura i l'espiritualitat pròpies del nostre país. Aquí és interessant de constatar com un grup es produeix socialment a partir de l'agregació social i la sensibilitat cultural.

Pel que respecta a les associacions musicals i als clubs esportius, aquests actuaven en certa manera com a intermediaris culturals on es retrobaven i es renovaven les cultures del *nadi* i el cafè. Les societats musicals vehiculaven la valoració d'una categoria específica (art andalús, etc.), però la música *chaabi* d'una banda i, d'una altra, l'accés creixent dels musulmans als esports populars (futbol, boxa), a més de la creació de clubs esportius musulmans, creaven formes i llocs d'intercanvi entre allò que provenia del *nadi* i allò que provenia del cafè. Ambdós tipus d'associacions (musicals i esportives) van ocupar massivament la centralitat especial i funcional de la cultura algeriana als anys trenta [2].

D'altra banda existia una forma de sociabilitat preassociativa que donava als joves dels barris (El Houma) els mitjans per a reforçar la seva cohesió i experimentar de manera conjunta la relació amb el món dels adults i amb la societat colonial. Tres "escoles" contribueixen a potenciar els grups d'edat i a confrontar la seva solidaritat orgànica: el carrer, la classe i els escoltes. Als anys vint, el futbol experimenta un creixement excepcional i arriba al carrer, a les ciutats si més no. El petit equip de barri esdevé una estructura preparatòria per a les agrupacions associatives: crea consciència de grup, esperit de competició i de solidaritat, afany d'emulació... [2]. Totes aquestes associacions tindran un paper essencial en la presa de consciència de la població, i sobretot en la creació de la base del moviment nacional.

Els textos legals referents a les associacions

L'esclat de la guerra d'alliberament i, posteriorment, la política adoptada pel partit del Front d'Alliberament Nacional (FLN, en la seva sigla en

fonamentals (*Diari Oficial de la República Algeriana*, 29 de juliol de 1987).

Aquest article, per exemple, exclouïa tota possibilitat de crear associacions que tinguessin com a objectiu la promoció de la llengua i la cultura berbers.

Van ser els esdeveniments d'octubre de 1988 els que van provocar realment el desenvolupament del moviment associatiu. Segons Benjamin Stora, aquesta data inaugura una visió del passat i del present oberta a un concepte plural de la història, i desvetlla una explosió de proclames llargament amagades i discursos contradictoris. S'inicia un període d'efervescència i de desafiaments protagonitzats per moviments de tots els colors: berbers, feministes, islamistes, socials... que eren latents a les profunditats de la societat. Val a dir igualment que aquest moviment incipient cal situar-lo en un context més ampli, més global de la història de la humanitat, ja que es produeix tot just un any abans de la caiguda del Mur de Berlín i l'esclat de la Primavera de Pequín, el 1989.

La "liberalització" política certificada per la Constitució del 23 de febrer de 1989 va permetre el naixement a Algèria d'un teixit associatiu dens. En particular, el text deixava finalment un canal legal d'expressió a la sensibilitat berber. Amb tot i amb això, la Llei 90-31 del 4 de desembre relativa a les associacions mantenia encara algunes restriccions. Així, l'article 45 estipula que "qualsevol que dirigeixi, administri o participi en una associació no permesa, suspesa o dissolta, o promogui la reunió dels seus membres, serà castigat amb una pena d'empresonament de tres mesos a dos anys i una multa de 50.000 a 100.000 dinars algerians, o una de les dues penes solament".

L'any 1991 comença a haver-hi un considerable teixit associatiu al nostre país: associacions de tipus social, assistencial, cultural, ecologista i ambiental, de consumidors, femenines, de lluita contra l'analfabetisme... A tots els centres d'ensenyament hi ha una associació de pares d'alumnes, i a totes les mesquites hi ha una associació religiosa.

Expansió del moviment associatiu a la Cabília

L'exemple més sorprenent de l'expansió del moviment associatiu és el de la Cabília. Segons les dades estadístiques de la DRAG (Direcció de la Reglamentació i els Afers Generals), a començament de 1995 hi havia a la *wilaya* de Bejaia al voltant de 2.100 associacions de tota mena. El 30% eren associacions de veïns, el 27%, de pares d'alumnes, i el 14%, de tipus religiós. Tot seguit hi havia les associacions culturals i esportives, amb el 10% i el 8% respectivament. Finalment venien les associacions humanitàries, professionals, juvenils, infantils, femenines, sanitàries, de discapacitats, científiques i de protecció del medi ambient.

Un treball realitzat per un estudiant de doctorat de la Universitat de Bejaia indica, tanmateix, que en aquesta regió les associacions es fan i es desfan amb facilitat. Les seves activitats no són regulars. Algunes fins

Altres tipus d'associacions

A més dels tipus clàssics d'associacions, també existeixen actualment estructures específiques que mereixen ser esmentades. Per exemple, els darrers anys han aparegut gran nombre de fundacions dedicades a recordar i difondre el llegat de determinades personalitats: El Mokrani, al Anka, Belkhanchir, etc. Les més dinàmiques són les fundacions obertament mantingudes en l'àmbit material i econòmic pels poders públics (vegeu el cas de la Fundació Boudiaf), que tenen una incidència específica (per exemple, l'escola de belles arts de la Fundació Asselah), o que són dirigides per parents de les personalitats en qüestió (el cas de Driss el Djazairi a la Fundació Emir Abd El Kader). Si no es compleixen aquestes condicions, la realització dels projectes és més difícil. Per exemple, el projecte de creació de la Fundació Mouloud Feraoun no va reeixir malgrat la voluntat del fill de l'escriptor i del dinamisme de l'associació cultural de la seva localitat natal.

La possibilitat de federar-se ha permès que certes associacions fessin sentir més forta la seva veu. A la Cabília és el cas de les federacions d'associacions de pares d'alumnes, o de les associacions culturals amazigues (FNACA). A mitjan anys noranta fins i tot van aparèixer federacions d'aquest tipus al món local per tal d'afrontar els problemes socials i econòmics dels ciutadans. És el cas, a la regió de Bejaia, de la FAZORC (Federació d'Associacions de la Zona Rural de la Costa Oest) o de la Federació d'Associacions d'Ath Mimoun.

Acció i contribució de l'Associació Tara

Dediquem-nos ara a la participació del moviment associatiu amazic en la promoció de la cultura i la difusió de la llengua berber. L'acció i l'experiència de l'Associació Tara (Arrels), del municipi d'Illilten (Gran Cabília) demostren que, contràriament al que es pensa, en la primera meitat dels anys noranta es va fer una tasca profunda i considerable, fins i tot a les regions més apartades de la Cabília.

a) Creació

El projecte de creació de l'Associació Tara es va iniciar el 1989 per part d'activistes del moviment berber (de 1980), així com sindicalistes de la Universitat de Tizi-Ouzou. Tot i sent de caràcter cultural i social, la seva creació va ser motivada sobretot per la qüestió de la llengua berber. Legalitzada el mateix any gràcies a la Constitució de 1989, l'assemblea general de l'associació va elegir com a primer president Mohand Ouamar Bibi, doctor en matemàtiques i "apassionat" per la llengua berber. L'elecció es va fer en la seva absència, ja que aleshores era a Annaba fent el servei militar. Actualment és professor de matemàtiques a la Universitat de Bejaia i director de recerca al laboratori LAMOS de Bejaia. El 2002 va deixar el càrrec en sortir elegit president de l'APC (Assemblea Popular Comunal, ajuntament) de la localitat d'Illilten dins de la llista d'un partit polític.

La primera acció de l'Associació Tara va ser aconseguir una seu. A aquest efecte va rehabilitar l'antiga escola local. El vell edifici havia estat construït pels veïns després de la independència (el 1963) dins del recinte de la *djemaa*. La reforma es va fer a base de tasques voluntàries.

b) Projectes i actuacions

Els primers projectes de l'associació es van orientar cap a les activitats culturals (teatre i iniciació a la llengua amaziga), a més de les activitats socials (circumcisió, etc.). En particular, l'associació es va encarregar de la col·locació d'una antena parabòlica col·lectiva el 1993. Igualment, i gràcies a diverses aportacions, el 1998 va aconseguir la recepció de BRTV (Berbère Television), que té els estudis a París.

Una de les accions més significatives va ser la creació d'una biblioteca a la seu de la mateixa associació. Les primeres adquisicions es van fer gràcies als emigrants de la localitat, que van fer una donació de 2.000 llibres relacionats amb l'objectiu de la seva creació (divulgació històrica i idioma berber). Actualment la gestió de la biblioteca la duu un empleat del pla d'ocupació juvenil, depenent de l'Ajuntament. Val a dir que, tot i l'actual suport logístic de l'APC, l'associació no va rebre cap subvenció pública fins al 1997.

La segona acció remarcable de Tara va ser la creació de grups de treball. Un tenia com a objectiu fer un cens de les plantes locals (amb els seus noms en berber i en francès), mentre que un altre es va dedicar a recuperar antigues eines de la vida rural (de l'agricultura, de les feines tèxtils, de cuina, de l'elaboració de l'oli i la llana, etc.).

c) Iniciació a la llengua amaziga

Això no obstant, l'aportació decisiva de l'associació va ser en el camp de la iniciació a la llengua berber, en un intens programa de 1989 a 1995. L'ensenyament va anar a càrrec de dos professors de formació autodidacta en berber, Bibi M. O. i Oumedah Mohammed, que en aquella època ensenyava francès a l'escola pública local. Les classes es feien amb el suport d'obres de Mouloud Mammeri i Ramdane Achab, a més de textos diversos.

Hi havia dos nivells, petits i adults, amb una trentena d'alumnes per nivell. A l'estiu hi havia classe diària. Tanmateix, després de 1995 l'entusiasme va decaure. Les classes es van seguir fent, amb els dos nivells, però amb un nombre menor d'alumnes, i el ritme va baixar a una classe per setmana. Els cursos es van acabar el 1998. Tot i així, els ensenyants (els iniciadors i quatre o cinc dels exalumnes que després els van rellevar) es reuneixen regularment per redactar un recull de gramàtica berber sobre la base de la seva experiència. El resultat fonamental d'aquesta tasca ha estat la redacció del llibre *Matemàtiques per a estudiants*, de M. O. Bibi, editat l'any 2000 pel laboratori LAMOS de Bejaia [4]. És una llàstima que la sol·licitud de

subvenció enviada a les assemblees de *wilaya* de Bejaia i Tizi-Ouzou per tal de difondre l'obra no obtingué resposta.

Conclusió

L'Associació Tara continua existint actualment, tot i que les seves activitats han esdevingut esporàdiques. L'anàlisi de la seva actuació permet entendre les motivacions del moviment associatiu, així com l'evolució del moviment amazic. També confirma la importància del període 1989-1995 per a la promoció de la cultura i la llengua berber. Finalment, també permet constatar que en regions aïllades de la Cabília profunda també s'han realitzat tasques força importants.

Bibliografia

- [1] AÏSSANI, D., *Forum des Associations socio-culturelles de la Commune de Béjaia*, Maison de la Culture, Bejaia, octubre de 1998 (<http://www.gehimab.org>).
- [2] CARLIER, O.; COLONNA, F.; DJEGHLOUL, A; EL-KORSO, M., *Lettrés, Intellectuels et Militants en Algérie (1880-1950)*, OPU, 1988.
- [3] KOURDACHE, M., tesi doctoral, Département de Langue et Littérature Université de Béjaia, 1997.
- [4] BIBI, M. O., *Mathématiques pour étudiants des premiers cycles de l'Université*, Lamos Editions, Bejaia, 2000.
- [5] AÏSSANI, D., *Historique et Evolution du Mouvement Associatif en Algérie*, a Forum des Associations de la Vallée de la Soummam, Complexe Sportif et de Proximité, Ouzellaguen, febrer de 2001 (<http://www.ifrance.com/sidiyahiainterface/html/societe.htm>).
- [6] AÏSSANI, D., *Historique et évolution du mouvement associatif en Algérie*, conferència a l'Atelier Algéro-Français Basse Normandie-Soummam, Akbou, març de 2002.
- [7] OUERDANE, A., *La Question Berbère dans le Mouvement National Algérien (1926-1980)*, Quebec, 1990, 254 pàgines. Vegeu igualment CHAKER, S., *Berbères aujourd'hui*, 1989, pp. 24-27.
- [8] Dossier "Le 25-ème anniversaire du printemps berbère", *Tiziri*, n. 40, juliol de 2005 (H. Hireche, A. Metref, F. Mehenni, C. Hamdis).

Cultures i civilitzacions diverses coincidint en el temps i en els territoris han convertit l'espai mediterrani en un dels més conflictius i alhora més creatius i complexos, sempre conservant un aire de família. Una de les cultures importants en el temps i l'espai mediterrani sud és l'amaziga o berber. Coneguda pels egipcis i els grecs com a *líbica* —de fet, l'actual alfabet tfinagh és una continuació de l'antic alfabet líbic—, abraça el nord d'Àfrica entre l'Atlàntic i Egipte, amb els extrems de les Illes Canàries i l'oasi de Siwa i des del Mediterrani fins al Sahel. Els nadius d'aquesta cultura van fer importants contribucions a les civilitzacions romana, cristiana i musulmana. Actualment els amazics en la diversitat rifenya, susí, kabil o tuareg, entre d'altres, reivindiquen la seva cultura amaziga al Marroc, Líbia, Algèria, Níger o Mali, però també l'actual diàspora amaziga als països occidentals vol tenir una visibilitat pròpia i no estar ambiguament confosa dins de la gran amalgama arabomusulmana. Aquesta publicació recull gran part de les contribucions fetes al simposi internacional *Els amazics avui, la cultura berber* organitzat per l'Institut Europeu de la Mediterrània.

Contribucions de:

El Khatir Aboukacem-Afulay
Belait Abrika
Ouzzin Aherdan Mahjoubi
Djamil Aïssani
David Alvarado Roales
Ali Amahan
Ahmed Arehmouch
Ahmed Boukous
Carles Castellanos
Mohamed Chafik
Mimoun Charqi
Hélène Claudot-Hawad
Anna Maria Di Tolla
Moha Ennaji
Senén Florensa
Mansour Ghaki

B.N.Hammaou Azday
Amina Ibnou-Cheikh
Mounir Kejji
Jouhadi Lahoussine
Belkacem Lounes
Ferhat Mehni
Vicente Moga Romero
Mustapha Naimi
Mohand Oulhadj Laced
Rachid Raha
Maria-Àngels Roque
Jan Jaap de Ruiter
Fatima Sadiqi
Antonio Tejera Gaspar
Mohand Tilmatine
Tassadit Yacine
Salem Zenia

Pagès editors

IEMed.
Institut Europeu de la Mediterrània

PVP: 15€

COL·LECCIÓ ESTUDIS

ISBN: 978-84-9779-804-4

9 788497 798044